

ANTOINE GARAPON

Tunézia: az alapítás ideje

„Tunézia a nép, nem a kormány.”
(egy 2010. december 29-ei sousse-i tüntetés jelszava)

(TUNISZ) – Tunéziában a forradalom mindenütt ott van: minden száj ezt ismétli, a taxifofőre éppúgy, mint az értelmiségieké, a rádióban éppúgy, mint az újságokban vagy az éttermekben – ahol az új Tunéziáról készült festmények vannak kiállítva –, vagy mint az utcákon. A tunéziai forradalom első következményeként szabadabbá vált a szó, amelyet túlságosan sokáig elnyomtak, tiltottak: ez magyarázza a vitáirületet, a mohóságot, amellyel mindenki mindenről el akarja mondani a véleményét és kifejezni a követeléseit; akkor túlzásba is viszik, panaszolják számos beszélgetőpartnerünk, ám közben nagy megértéssel fogadják ezt az elkerülhetetlen lelkesedést. A Burkíba sugárúton még mindig ott vannak a forradalom dicsőséges romjai, elsősorban a graffitik (főként franciául, de angolul is): „A tunéziai nő a férfi jövője” vagy „Thank you Facebook”. Tunisz fő útvonalának stratégiai pontjain tankokat helyeztek el, és sok hivatalos épületet (köztük a francia követséget is) szögesdróttal vettek körül. A nagy könyvtárban, az Al Kítáiban egy teljes polcot szenteltek a forradalomról szóló műveknek, és kivételes érdeklődés övezi őket: ötvenszázalékos a kölcsönzési arányuk. Egyik barátom büszkén mutatja a belügyminisztériumot – a gesztus szigorúan tilos volt Ben Ali idejében...

Valamivel távolabb ott áll az RCD – a Ben Ali-féle párt – hatalmas épülete: az üvegablakait betörték, a feliratokat leverték róla. Vele átellenben, a széles V. Mohamed sugárúton van a líbiai képviselő – ez is a felkelők kezére került –, és valamivel távolabb a keleties stílusú Zitouna iszlám bank, amelynek Ben Ali veje volt a tulajdonosa (ami megerősíti, hogy a rendszer és az iszlámisták közti kapcsolat legalábbis kétértelmű volt): a bank javait elkobozták, a jövője bizonytalan. A városban mindenütt találkozni tüntetők csoportjaival, csődületével (111 tüntetést számoltak össze április közepén). A Carthago Múzeum őrei büszkén közlik velünk, hogy éppen sztrájkolnak, de úgyis kevés a turista (70 százalékkal kevesebb, mivel az országra megorrolták a francia utazási irodák, de a rendszerint nagyszámú líbiai turista is; csak az algériaiakat tartják magukat).

Az intézmények szabadságra mentek

A forradalom némi szabadosságot is engedélyezett magának: a Binzerbe vezető út mentén lévő Géant bevásárlóközpontot január 14-én kifosztották, majd felégették, mert Ben Ali vejének a családjaé, a Mabrúkoké volt. Az illegális árusok, akik a pusztaság földön állítják fel a pultjaikat, és gyakran árulnak csempészárut, megjelentek a Burkíba sugárúton. A forradalom előtt ez elképzelhetetlen volt, de a rendőrök, akik még a minap is üldözték őket, eltűntek. „Január 14-e óta a rendőrség teljes identitásváltságban van”, magyarázzák nekünk: az események után úgy érzik, ferde szemmel néznek rájuk, és nem találják a helyüket. Nem függesztették fel a munkájukat, de tiltakozásuk jeleként vörös karszalagot hordanak, egyfajta virtuális sztrájkba kezdtek. „Némelyek azt is a forradalom vívmányának tekintik, hogy figyelmen

kívül hagyhatják a piros lámpát”, mondja megvetően egy taxifofő. Való igaz, hogy a rendőrség nemigen látható. [...] Autóikon még a „rendőrség” szó is alig látszik. [...] A közterületeket magukra hagyták az intézmények – sajátos ellentétben azzal a magatartással, amelyet a rendőrség például Franciaországban tanúsít, ahol a legitím erőszak monopóliuma oly régi, és olyannyira rögzült a szokásokban.

Egy politikai meeting

Részt veszünk egy politikai meetingen. Annak a merész döntésnek a támogatására szervezték, amely előírja a politikai pártoknak, hogy a 2011 őszi választásokon ugyanannyi női jelöltet állítsanak, mint férfit. Az összejövetelt egy 1920-ban épült színházépületben tartják (amely alig változott az elmúlt majdnem száz évben), az El Hamrában. A termet ideiglenesen vitafórummá minősítették át (a következő jelszóval: „Haza pártok nélkül” – „une patrie sans partis”), ugyanis Tuniszban nincs sok hely, ahol gyűlésezni lehet. Előző szombaton már rendeztek itt egy nagy vihart kavartó vitát Rasid Gannúsi, az El-Nahdza párt elnöke és Neja Szilini közt, aki a szűzai egyetemen az iszlám civilizáció professzora. A vitában, mint barátaink mondják, a világi történész győzött, aki önellentmondásba kényszerítette az iszlámista vezetőt.

Egy leégett faldarabra nyíló színpadon – nem tudni, hogy posztmodern díszletről van szó vagy egy rosszul eloltott tűz maradványáról – egy faszék áll kis asztallal a Legfőbb Hatóság egyik nőtagjának rendelkezésére, aki a nagyrészt nőkből álló hallgatóságnak beszél. A régimódi díszlet, a vitalázzal együtt, álmodozásra késztet: hiszen nem a színházakban gyűltek-e össze az 1789-es forradalmárok is? Az ember szinte várja, mikor lépnek már színpadra az antifasiszta értelmiségiek, mondjuk Malraux a szájában lógó cigarettával, egy viccesen túlméretezett mikrofon előtt. De a rosszul beállított mikrofon fűsikeltető sípolása ráébreszt a valóságra. A hozzászólások rendre lassan kialakul: nők (de néhány férfi is) iratkoznak fel a listára, és sorban felszólalnak, mígnem egy lefátyolozott nő lép a mikrofonhoz. Az egyik déli szervezet képviselőjeként mutatkozik be, amelyet a résztvevők nyomban az egyik iszlámista szervezet leágazásaként azonosítanak be. A terem végében máris megszólal az egyik méltatlankodó résztvevő: „Miért vehetnek részt iszlámista nők a nyilvános rendezvényeinken, míg fordítva ez nem lehetséges? Az El-Nahdza egyik meetingjén nemrégiben már a bejáratnál elküldtek egy csoportot nőket, mert nem viseltek fátyalt!” Rövid viharos vita után eldöntik a kérdést: a lefátyolozott jelentkező beszélhet. Aki nem minden kétértelműség nélkül azzal dicsekszik, hogy az iszlámista párt támogatja az egyenlőséget. Aminek egyébként az az oka, hogy a jól szervezett pártoknak sok olyan nőtagja van, aki feltehetőleg elindul a választáson.

Egy másik felszólaló franciául kezdi a beszédét. Kifütyülnek. Arabul folytatja, de sokkal bizonytalanabban. Felszólalása végén franciául mondja: „Sajnálom, ha kellemtelenséget okoztam a franciával.” A következő felszólaló azt javasolja, hogy lehessen franciául is beszélni, tunéziai vagy arab dialektusban, majd irodalmi arab nyelven mondja el a felszólalását. „Beképzelt nőszemély”, súgja oda a szomszédom. Pedig nem butaság, amit felvet: azon töpreng, hogy vajon a paraszti közegekből érkező nők meg mernek-e szólalni nyilvánosan, és vajon értik-e az irodalmi arabot. A nyelvprobléma gyakran felmerül. Az egyik egyetemi közegekből való beszélgetőpartnerünk elárulja, hogy nem beszél jól az irodalmi arabot, annyira semmiképp, hogy nyilvános megszólalásaiban is használni merje. Egy másiktól megtudjuk, hogy ő franciául is gondolkodik. Tény, hogy minden beszéd, amelyet aznap este hallunk, tele van francia szavakkal vagy mondatokkal, amelyek minden esetben az alkotmányozásra, a jogra vagy a politikára utalnak. Egyébként csaknem az összes forradalmi jelszó franciául van kiírva, kezdve a híres „Takarodj!” jelszóval, amely mindenütt látható.

A nőkérdés Tunéziában január 14-e után talán komolyabban merül fel, mint a többi országban: éppen az iszlámista nyomás miatt van sajátos súlya, és mert a nők tömegesen részt vettek a forradalomban. Főként a nők emancipációjában, az egyenlő jogokban (leginkább az örökösödési jogban) mérhető a forradalom okozta változás komolysága és mélysége. Az a helyzet, hogy ezen a téren a tunéziai nők tekintélyes előnnyel rendelkeznek, a személyes jogállásról szóló törvény alapján, amely a legmodernebb az arab világban, és amelyet Burkíbanak köszönhetnek.

A három bizottság felügyeli. Mindhárom ugyanabban az épületben rendezkedett be. Kettő megalakulását még Ben Ali jelentette be az egyik utolsó beszédében, ezért sokak szemében gyanúsak. Az egyiknek az a feladata, hogy felmérje a letűnt rendszerben uralkodó korrupció valóságát és kiterjedtségét. Legitimítását jogászok egy csoportja azonnal kétségbe vonta a bíróság előtt. Április 19-én azonban a fellebbviteli bíróság engedélyezte, hogy a bizottság folytassa a munkáját. Ezzel egyben a legitimítását is megerősítette. A bizottság meghallgatja a régi rendszer valamennyi felelős tisztségviselőjét. Kicsit úgy, mondják nekünk, mint az Egyesült Államokban a szenátusi vizsgálóbizottságok.

A három bizottság

A másik bizottságnak tizennégy tagja van – nagyrészt nők –, és az a feladata, hogy összeállítsa a forradalom mártírjainak névsorát. Nemcsak a néhány hónappal korábbi tények után kutat, hanem a napi eseményeket is figyelemmel kíséri (ott-tartózkodásunk idején is volt egy áldozat). Április 20-áig 976 dossziét állított össze (közülük 120 a halálos áldozatokra vonatkozik, akiknek a számát 240-re becsülik). A családok éppen azt várják, hogy elismerjék a mártírjaikat. Sokan közülük el sem fogadták a 20 ezer dinárt, amelyet felajánlottak nekik: méltatlannak érzik, hogy senki nem nyilvánította részvétét nekik, és semmi mást nem akarnak, csak hogy hozzátartozóik nevét egy emléktáblán lássák (és hogy hivatalosan is tisztazzák haláluk körülményeit, illetve azt, hogy ki a felelős érte). A bizottságot erőteljesen bírálja a hadsereg, mert igazságtalannak érzi, hogy őt teszik meg felelősnek, de általánosabb kritikát is kapnak, mondván, hogy az igazságszolgáltatás helyett járnak el. Csakhogy az igazságszolgáltatás nincs valami fényes állapotban (például: amikor Imád Trábelssi, Ben Ali feleségének az unokaöccse megjelent az igazságügyi palotában április 20-án, hogy feleljen tettéért egy drogügyben, az ügyvédek majdnem meglincselték).

A harmadik bizottság alapjaiban alakult át. Ez eredetileg szakértői bizottság volt, amelynek az volt a feladata, hogy technikai ajánlásokat tegyen a jövőbeni alkotmányra és a választások megszervezésére. Amikor a kormány mellett megalakult egy bizottság, amely a forradalom céljait követi figyelemmel, a miniszterelnök azt kérte, vállalja magára ezt a politikai funkciót is. Így aztán a bizottság igazi politikai képviselői testületté alakult át, amelyet csak „a hosszú nevűként” emlegetnek (A forradalom céljainak megvalósításával, a politikai reformmal és a demokratikus átalakulással foglalkozó legfelsőbb testület). A szakértői bizottság kiegészült egy „Legfelsőbb Testülettel”, amely arra törekszik, hogy ellássa az ország különböző társadalmi-foglalkozási csoportjainak képviselőit, és munkájába beemelve a különféle érzékeny szempontokat. A politikai képviselő Tunéziában hatalmas nehézségbe ütközik: nincsenek többé politikai pártok, nincs alkotmány, és a burkibizmusra való hivatkozásokat is összezavarta az a tény, hogy az RCD az egykori Burkíba-párt (a Néó-Destour) utódpartja. A Legfelsőbb Testület nyitott a civil társadalom irányába, legyenek ezek hivatásrendek, női egyesületek vagy NGO-k. Egyszóval, ha a pártok hiányoznak is, ott vannak a civil szervezetek közvetítő testületként – épp ellentétes folyamat játszódik le, mint a Le Chapelier törvény idején, amely 1791-ben betiltotta a korporációkat. Az átmeneti időszakban megnő Az Emberi Jogok Tunéziai Ligájának jelentősége is, annak a döntő szerepnek köszönhetően, amelyet a szervezet az elmúlt években betöltött.

A bizottság előtt hatalmas feladatok állnak. Milyen legyen a választási rendszer? Arányos vagy többségi? Egyfordulós listás vagy egyéni? Vagy kétfordulós? Kiket zárjanak ki a választásból a régi rendszerrel való együttműködésük miatt? Hol húzzák meg a vonalat, hiszen a mai helyzet meghatározó személyiségei Ben Ali uralmának első éveiben miniszterek voltak? Hogyan lehet biztosítani a választás tisztességét, ha számos pártot kizárnak belőle? És mi a teendő, ha azok, akik száműzésben élve megőrizték a hitelességüket, olyan kultúrát alakítottak ki maguknak, amely nem készítette fel őket a hatalomgyakorlásra? Mit kezdjenek azzal a kockázattal, hogy személyekre és nem programokra fognak szavazni?

A három bizottság „az intézmény” egy intézmények nélküli országban, de legalább honfitársaik bizalmát elnyerték. Felosztják egymás közt a múlt, a jelen és a jövő kezelésének problémáit. Valamennyi tagjuk társadalmi munkában dolgozik, miközben folytatja saját hivatásának gyakorlását is. Tunéziában nem akarnak fizetett forradalmárokat. Minden bizottság elnöke jogász. Ketten közülük a kilencvenes években lemondtak a Ben Ali által felállított alkotmányozó bizottság elnökségéről, amiért a rezsim nem kevés kellemetlenséget okozott nekik. A jog, az emberi jogok forradalma is ez.

Egy diktátor megdöntése vagy forradalom?

Ha a forradalom sajátja, hogy szakít a régi renddel, miféle régi rendet buktattak meg? Azt, amelyet egy ember, Ben Ali testesített meg, s amelynek a tunéziaiak mindennap felméri, nem a diktatúra-mivoltát – azt nap mint nap érezték –, hanem a romlottságát. A diktátor családjának mindenhez joga volt, azaz inkább csak egyvalamihez: tetszésük szerint rendelkezhetek minden intézménnyel. Úgy tűnt, semmi sem állíthatja meg a maffiaszerű vonások elhatalmasodását (valóban találtak drogot az elnöki irodában, olyan mennyiségben, amely minden elképzelhető személyes használatot meghaladott), az elnök és klánja ragadozó étvágyát, szeszélyeit. Az elnök

például kötelezővé tette a mályvaszint. Miféle elnök az, aki „saját” színére festeti a középületeket? Hatalmas mecsetet építtetett, inkább marokkói, mint tunéziai stílusban, Karthágó egyik régészeti lelőhelyén – amit még a tuniszi bejek sem mertek megtenni. Milyen jognak nyílt hozzá a szimbólumokhoz, keresztezte át például a Burkíba sugárútról nyíló Afrika teret (egyúttal Burkíba szobrát is eltávolíttatva onnan) November 7. térre, a saját államcsínyének emlékére? Holott tudjuk, hogy az *Ifrikíja* név után – eredetileg ez volt Tunézia – kapta a nevet az egész kontinens, ami Tunéziát jogos büszkeséggel tölti el.

Ben Ali nemcsak a demokratikus játékszabályokat hamisította meg – megmászta a szavazóurnák eredményét –, nemcsak a saját népet gyötörte, hanem minden létező szabályt lezüllesztett, egészen a telekkönyvek megmászásáig elment, ha az érdekei úgy kívánták. „Ben Ali – mondja a jogászprofesszor Ali Mezghani – megszegte a hallgatóság egyezségét, amely minden tunéziait egybefűz, s amely úgy szól, hogy lehetsz gazdag, de nem túlságosan, és lehetsz szegény, de nem túlságosan.”

A nép tehát meg akart szabadulni ettől a despotától: de forradalom-e ez? Sokan úgy vélik, hogy ami az arab

világban végbemegy, inkább mutatja a lázadás, mint az igazi forradalom jegyeit. Kétségtelen, hogy január 14-e lázadás volt. De a szemünk előtt alakult át forradalom-má. Nem elsősorban Ben Ali január 14-ei megbuktatása teszi a forradalmat, hanem az az erős és folyamatos vágy, amely nemcsak Ben Alival akar szakítani, hanem bizonyos értelemben Burkíbával is, és amely a népet akarja tényleges cselekvő helyzetbe hozni (szemben a dekolonializációval, amely beírta azzal, hogy ellenzékként határozza meg magát). S mivel a forradalom öndefiníció, a népek adott teljes szabadság, a lap, amelyre történetét írni fogja, teljesen üres. Ami ma történik Tunéziában, már önmagában véve is modern jelenség (érthető, hogy az iszlámisták óvakodnak tőle, mondjanak bármit is). A tunéziaiak forradalomnak nevezik, ami történik velük, s önmaguk új meghatározására vállalkoznak: a jövőjüket építik. A forradalom nem merült ki január 14-én, mint sokan hiszik: épp csak elkezdődött, és a nagy része még hátravan. Tunézia ma az alapítás idejéi éli.

MIHANCSIK ZSÓFIA FORDÍTÁSA

SERGIO BENVENUTO

Az előreláthatatlan történelem

(RÓMA) – Mostanában sokszor hallok „A sok arabos, iszlamista, afrikánista hogyhogy nem látta előre az arab világbeli felkelések legújabb hullámát?” Amikor kitört a 2008-as pénzügyi válság, sok kommentár hangzott hasonlóan: „Ezek a gazdasági szakértők, hogy nem látták, hogy mi jön? A politikai gazdaságtan talán nem tudomány?” És Paul Krugman 2008-ban éppen azért kapta meg a közgazdasági Nobel-díjat, mert egyike volt a keveseknek, akik előrelátták az összeomlást. Egy kétség mégis megmarad: vajon ez a néhány ökonómus azért látta, hogy mi következik, mert megvolt a fejükben a megfelelő gazdasági teória? Vagy megéreztek? Vagy csak szerencséjük volt?

Az ilyesféle megnyilatkozások a nagy történelmi katasztrófák kapcsán olyan filozófiai előfeltételezések-ről tanúskodnak, amelyet én tévedésnek tartok: Azt feltételezik, hogy egy igazán tudományos diszciplínának képesnek kéne lennie arra, hogy előrelássa az eseményeket. Igaz, hogy az egzakt tudományok képesek erre. Da csak „abban az esetben, ha...”. Megmondják nekünk, hogy a víz forrni kezd, amennyiben 100 fokra hevítjük. „Ha x-et teszed, y-t fogod kapni”. A történet-tudományokban azonban – időben zajló földi események tanulmányozásakor – elvesz a jóstehetség. A tudomány mindenesetre akkor is érdekes, ha olyan modelleket kínál, amelyek csak megérthetővé teszik a folyamatokat, nem előreláthatóvá. A legjelentősebb biológiai elmélet, a darwinizmus megérthetővé tette a fajok evolúcióját, de nem képes prognosztizálni, mely fajok tűnnek el és melyek keletkeznek. Magyarán, de nem lát semmit előre. A szeizmológia használható modellt kínál azoknak a kérdéseknek a tisztázásához, hogy hogyan és miért kerül sor földrengésekre, és mégsem képes megmondani, hogy földrengés lesz. Egy politológus akkor is tehet igaz megállapításokat, ha nem tud forradalmakat és válságokat előrelátni. Melyik szakértő sejtette 1978-ban, hogy egy iszlámista forradalom Iránban meg fogja változtatni a nemzetközi helyzetet? Melyik kremlinológus látta előre 1987-ben, hogy 1989-ben ledől a berlini fal?

Válság esetén hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a dolgok ugyanúgy fognak zajlani, mint hasonló esetekben korábban. A forradalom legtöbb kommentátora – Michel Foucault-t is beleértve – nem hitte el, amit Khomeini fennen hangoztatott: hogy Iránból a Korán tanításaira épülő teokratikus állam lesz; nem hitték el egyszerűen azért, mert erre még nem volt példa (leszámítva Szaúd-Arábiát a távoli 1939-es évben). Azt hitték, hogy Iránban végül majd a baloldali ellenzék kerekedik felül. Csak kevesen ismerték fel az újat, azaz az iszlám fundamentalizmust. Ehhez hasonlóan sokan vélik úgy a tunéziai, egyiptomi, líbiai, jemeni, szíriai válság kapcsán: „Az lesz a vége, mint Iránban 1979-ben”. Valami lusta démon azt hiteti el velünk, hogy az újnak muszáj a régit megismételnie.

Kína lendületes kapitalista fejlődése láttán sokan meg vannak győződve róla, hogy a kínai kommunista párt despotizmusának napjai meg vannak számlálva, mivel „eddig minden ország, amely a kapitalizmus gyors fejlődését élte át, előbb-utóbb a liberális kapitalizmusnál kötött ki, és ez Kínában is így lesz.” Hogy lehetnek ebben ennyire biztosak? És ha ennek épp az ellenkezője történik, és Kína exportálni kezdi a kapitalista fejlődést garantáló autokratikus modelljét? Sokan hisznek abban, hogy vannak ellenállhatatlan történelmi törvények, és hogy a dolgok a maguk sorsszerű pályáját követik. De a feltételezett történelmi törvények mindaddig folyton elbeszélés, mint az olyan detektívregény, amelynek a végén az derül ki, hogy az volt a gyilkos, akire a legkevesébsé gyanakodtunk.

A felkelések terjedése

Hogyan mehetett végig az arab világon néhány hét alatt a felkelések lavínja? Ennek egyszerű oka van: bizonyos történelmi időszakokban működésbe lép az utánzás ösztöne. E sorok írója átélte a '68-asok mozgalmát. Vajon mi volt az oka annak, hogy néhány hónap leforgása alatt kialakultak Németországban, Olaszországban,

BENVENUTO,
Sergio
Városi legendák
Gondolat, 2004

„Az igazság angolul beszél”
Magyar Lettre Internationale, 37

„Olasz nyelvjátékok”
Magyar Lettre Internationale, 39

„Bévéndorlók konkurenciája”
Magyar Lettre Internationale, 40

„Az adófizetők pénze”
Magyar Lettre Internationale, 41

„Miért utálom Berlusconi-t?”
Magyar Lettre Internationale, 42

„Platón és a gének”
Magyar Lettre Internationale, 44

„Csak egy barbár hiszi a többi kultúrát barbárnak”
Magyar Lettre Internationale, 47

„A Nyugat keresztyén”
Magyar Lettre Internationale, 49

„Párizs rejtelméi”
Magyar Lettre Internationale, 57

„A német pásztor”
Magyar Lettre Internationale, 58

„A kajmán országa”
Magyar Lettre
Internationale, 63

„A vallás mint
húzóágazat”
Magyar Lettre
Internationale, 67

„Szigorú atya és
gondoskodó anyja:
jobb- és baloldali a
kapitalizmusban”
Magyar Lettre
Internationale, 70

„Akkor Párizsban”
Magyar Lettre
Internationale, 71

„Bevándorlás és
globalizáció”
Magyar Lettre
Internationale, 81

Franciaországban, az USA-ban, Mexikóban és Japánban a diákok, majd a munkások mozgalmi? Mert a lázadás egy bizonyos ponton túl divat lett. Bár Párizsban jártam egyetemre, 1968 áprilisában Olaszországban voltam, és résztvehettem a híres diáktüntetésekben, amelyek akkoriban nagy lelkesedéssel töltötték el. „És most mehetek vissza abba a még mindig alvó Párizsba – mondtam a barátainknak –, ott csak a strukturalizmus a téma, senki nem gondol forradalomra.” Amikor visszaértem Párizsba, 1968 májusa éppen a tetőfokára hágott. Francia elvtársaim azt mondták maguknak: „A diákok Frankfurtban, Berlinben, Rómában és Berkeley-ben pokoli színjátékot adnak elő! Mindenki arról beszél, és nálunk mi van?” Azt hiszem, hogy 1989-90-ben, amikor a Szovjetunió minden tagországa és szövetsége túladott a kommunizmuson, valami hasonló ment végbe, csak sokkal jelentősebb következményekkel. Bizonyos történések olyan országokban, amelyekről úgy véljük, hogy hasonlóak a miénkhez, a mindenhatóság érzését keltik fel bennünk. Diákok, akik egyébként engedelmesen tették le a vizsgáikat, 1968-ban egyszerre csak képesnek érezték magukat arra, hogy barikádokat emeljenek, mert más diákok hasonló országokban hasonló dolgokat műveltek. Aki folyton tartott a kommunista rendőrségtől, 1989-ben hirtelen vette a bátorságot, hogy felemelje a fejét, és ne féljen többé. Mániás eufória hatalmasodik el az embereken: minden lehetségesnek tűnik... Úgy vélem, hogy a fiatalok, akik ma az arab világban lázadnak, a mindenhatóság ehhez hasonló, szédítő érzését élik át. Vajon igaz a volt Gabriel Tarde-nak, amikor a mindenhatóság-érzést tartotta a társadalmi cselekvés indítékának?

Egy filozófiai előítélet arra késztet minket, hogy higgyünk a történelem determináltságában: ha olyan katasztrófális események lépnek fel, mint a gazdasági válságok, a forradalmak vagy a háborúk, akkor biztosan egy sajátos struktúra elkerülhetetlen következményével állunk szemben. 1968-ban Franciaországban egyesek azt hozták fel az akkoriban nagy felzúdulást kiváltó strukturalizmussal szemben, hogy „Nem a struktúrák mennek ki az utcára és verekszenek össze a rendőrökkel, hanem az egyének!”. Amire Lacan azzal kontrázott, hogy „márpedig '68 májusa azt bizonyította be, hogy éppenséggel a struktúrák voltak kint az utcán”, amivel az iskolák és az egyetemek válságára, az osztálykülönbségekre és a társadalmi egyenlőtlenségekre utalt a felkelés mélyebb

okaiként. Hasonló kérdést lehetne ma is feltenni: „Ki tüntetett ezekben a hadseregre vagy a rendőrségre támaszkodó arab zarnokszagokban? Az emberek vagy a struktúrák?” Az alternatíva hamis: az egyéneket (politikai, gazdasági, kulturális) struktúrák formálják, de az egyének körében a terjedés és az utánzás kvázi-biológiai jelenségei zajlanak, jelszavak és tettek egész járványa indul meg, amelyek megdönthetik a struktúrákat. Akkor is, ha az összeomlás többnyire egyetlen reggel lezajlik. De mindegy, hogy az ember teljesen a struktúrára összpontosít-e, a mélyebben fekvő okokra, amelyek miatt az emberek lázadnak, vagy annak az egyének a tapasztalataira, aki fellázad, az, ami történik, sosem látható előre.

A forradalmaknak mindig is megvolt a járványszerű struktúrájuk. 1820-21-ben számos felkelés zajlott, amelyek Európában liberálisok voltak, Guatemalában, Ecuadorban, Spanyolországban, Portugáliában, a két szicíliai Bourbon királyságban, Piemontban és Görögországban irredenta vagy konstitucionalista jellegűek voltak. 1830-31-ben egymáshoz hasonló forradalmak törtek ki Párizsban, (a Hollandiától függetlenedő) Belgiumban, Lengyelországban, Itáliában (Modenában, Pármában, Vatikán államban), Boszniában és Wales-ben. 1848/49-ben ezt követték Szicília, Magyarország, Velence, Franciaország, Németország, Prága, Milano, Ceylon, Írország, Brazília és Róma (a pápa ellen), Brescia, Genova forradalmi és a hozzájuk kapcsolódó további háborúk. Az 1923 és 1939 közötti időszak is egy forradalmi járványt élt meg, ezúttal jobboldali forradalmakét: Olaszország (1923), Portugália (1926, 1933), Magyarország (1931), Németország (1933), Bulgária (1934), Ausztria (1938), Spanyolország (1939), Csehszlovákia (1939) és Románia (1940) fasiszta vagy félfasiszta ország lett fertőzés útján. A járványszerű utánzás szerintem alapvető szerepet játszott mindezekben az esetekben.

A jó öreg strukturalizmus ma spirituális elméletnek tűnik, mert ma nem tudunk letenni arról, hogy az emberi történelmet – és a rajta áthúzódó eszmei feszültségeket – a komplex rendszerek elméletének segítségével szemléljük. A komplexitás matematikai elemzése foglalkozhat az erdőtüzek, földrengések, a mikromágnesek irányával, állatfajok kihalásával, forgalmi dugókkal, divátáramlatokkal és lavinaképződéssel, emberekkel és élettelen dolgokkal, és ezzel áthidalja a szellemi és a természettudományok közti szakadékot. Egy társadalom akkor van „kritikus állapotban”, amikor minimális ingadozásokra is túlérzékenyen reagál, a szervezete tehát rendkívül instabillá válik. Az önszerveződő kritikus jelleg egy belső egyensúlyi állapottól függetlenül is érinthet egy társadalmat. Egy erdő akkor éri el a kritikus állapotot, ha valami semmiség is elég ahhoz, hogy lángra lobbanjon; egy politikai rendszer akkor, ha egyetlen kis lökés is elég, hogy felkelések egész lavináját indítsa el – mint a forrongásban lévő arab országokban.

Nincs az az egzakt elmélet, amely megmondhatná nekünk, mikor ér a rendszer kritikus állapotba, mikor borul fel az egyensúlya. Évtizedekig csinálhatták az arab diktátorok, amit csak akartak. Melyik pillanattól kezdve, milyen körülmények között ingott meg a rendszer? Olyan sok tényezőn múlik ez, hogy végtelen komputer kéne hozzá, hogy meg lehessen jósolni az összeomlást.

A történelemnek nincs értelme

A forradalmak következményeit azért sem lehet előre látni, mert nagyon különböző és gyakran egymásnak ellentmondó politikai mozgalmak vesznek részt bennük. 1968-ban maoisták, trockisták, szovjetbarát kommunis-

ták, anarchisták, szocialisták, radikális liberálisok, katolikusok és mások is voltak a forradalom szereplői között. A Tunéziában, Líbiában, Egyiptomban és Jemenben felkelt tömegek soraiban is megtalálni mindent. Az a benyomása lehet az embernek, hogy egy mozgalom akkor tud győzni, ha az ellenzék legkülönbözőbb követeléseit egyetlen egyértelmű, közvetlen, többnyire egyetlen személyhez köthető célkitűzésben foglalhatók össze: ilyen volt Ben Ali Tunéziában, Mubarak Egyiptomban, Kadhafi Líbiában és Abdulláh Szálih Jemenben. Az 1968-as francia május idején heves viták folytak arról, milyen célt tűzhet ki egy teljességgel spontán mozgalom maga elé. Arra az eredményre jutottak, hogy meg kell buktatni de Gaulle-t. Ez nem sikerült, ezért véli úgy mindenki, hogy 1968 májusa elbukott. Ha viszont Mitterrand nyerte volna 1968-ban a választásokat – amire csak 1981-ben került sor –, a történészek ma azt mondanák, hogy 1968 májusa győzelemmel végződött. A „bukás” és a „győzelem” narratív entitásokat jelölnek, egy történelmi elbeszélés fejezetei; interpretációk, mert nem tudja senki, mit jelent egy sokrétű mozgalom esetében valóban a győzelem vagy a vereség. Ha egy felkelés céljai nincsenek pontosan meghatározva, a „győzelem” vagy a „vereség” fogalma eléggé tartalmatlanná válik.

Azt se lehet megmagyarázni, miért van az, hogy a forradalom járványa egyes országokra átragad, másokra meg nem. 1968-ban akadtak olyan országok, mint Nagy-Britannia, Svédország és Kanada, ahol nem voltak említésre érdemes mozgalmak. Ami a „kommunizmus” 1989 utáni összeomlását illeti, ez az összeomlás elérte a Szovjetunió területileg is integrált országait, az orosz és az európai világtól földrajzilag és kulturálisan is távolosó ázsiai országok (Kína, Vietnam, Észak-Korea) valamint Kuba továbbra is kommunista fennhatóság alatt maradtak.

Paradoxnak hangzik, de a történelem determinista szemléletéhez politikai elkötelezettség kellett az én fiatalokoromban. A történelem fejlődésének ez a felfogása megnyugtatóan hatott ránk: Biztosak voltunk benne, hogy minden egy meghatározott irányban halad, a szocializmushoz vezet, vagy a szabadsághoz, az anarchiához, az egyetemes felvilágosodáshoz. Egyrészt magától értetődőnek tartottuk, hogy az ember szabad, hittünk abban, hogy politikai cselekvésünknek lesz hatása. Másrészt arról is meg voltunk győződve, hogy a történelem egyetlen nyomonon halad. Egyszerre élveztük a bizonytalanság és a bizonyosság előnyeit, azt hittük, foghat a macska egyszerre kint s bent egeret. Ennek az inkoherenciának az elfogadását valamikor „dialektikának” hívták.

Ma ezzel szemben alig érdekli a fiatalokat a politika, mert megértették, hogy a történelemnek nincs értelme. A történelemnek ez a sajátossága, hogy túl sokféle értelme van, vagy egyáltalán nincs értelme, talán szórakoztatónak teszi, mert nem tudjuk előre, hová vezet, de nem ösztönöz arra, hogy részt vállaljunk benne. Nehéz egy olyan politikáért, egy olyan történelemért lelkesedni, amely ilyesfajta, majdhogynem sztochasztikus, komplex folyamatok függvénye: Hogyan lehetne ebből leszűrni valami mélyebb értelmet? A fiataloknak manapság nincsenek illúzióik, se a történelmi determinizmus kényelme, se a szabadságharc mámore irányában. Mindkettő úgy jelenik meg a szemükben, mint az érem két oldala. És ez az érem ma már nem igazán meggyőző. Attól tartok, hogy a politológia, ami kevésbé determinisztikus, annak szolgái jó érvekkel, akinek már nincs kedve a politikában síkra szállni.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

FELIX PHILIPP INGOLD

Kis esszé a nagy orosz természetről

(ZÜRICH) – Akkoriban egy citromsárga kétüléses Nash márkájú kocsival jártam, egy kis kabrió volt ez, egybefüggő ülőpaddal és kormánysebváltóval, kicsi, felül nyitott fülke és sok-sok pléh körös-körül.

1966 kora nyara volt, és ez volt az első utam a Szovjetunióba. A *Die Weltwoche* megbízásából kellett Moszkvában különböző ellenzéki értelmiségiekkel beszélgetéseket folytatnom, és egy riportot írni belőle arról, milyen a hangulat a Danyiel-Szinyavszkij per után, Jurij Danyiel és Andrej Szinyavszkij írókat két-három hónappal azelőtt ítélték állítólagos államellenes agitáció miatt lágerben letöltendő többéves büntetésre.

De most nem erről akarok beszámolni, nem a művészekkel, irodalmárokkal, színházi emberekkel, tudósokkal folytatott találkozásaimról, hanem az utazásról az NDK-n és Lengyelországon át, Breszten, Minszken, Szmolenszken keresztül Moszkvába, ami maradandó hatású premier volt a számomra. Nemcsak először voltam hosszadalmas bürokratikus vesződségek után autóval úton a Szovjetunióban, de először volt módom a gyakorlatban megtapasztalni, hogy is áll a dolog azzal a legendás „orosz tágassággal”, ami oly mélyen átjárja nemcsak az orosz irodalmat, de a filozófiai és politikai gondolkodást is.

Oroszország átfoghatatlan tágassága – ez a sztereotip szókapcsolat Gogolra megy vissza, centrális topozsa marad mind az oroszok önképének, mind az orosz világnak; az a tágasság, ami „határtalan természetként” jellemzi Oroszország geográfáját és az orosz mentalitást is, a „határtalan természet”, amiből még egy egész sor „tipikusan orosz” fogalomalkotás eredeztethető, többek között „az egész világra kiterjedőség”, a „szintetikus, a „kozmosz”, a világkommunizmus totalizáló fogalmait.

A változatos, erősen strukturált német tájakon át vezető hosszú autótúrát (Svájc szűk teréről most nem is beszélek), Varsót elhagyva feltűnt a fokozatosan táguló szemhatár, a horizont tágassága, ami a szovjet határon átkelve hamarosan teljesen kikerekedik, és aztán kilométerek százain keresztül úgy látszik, mintha valóban átfogna „mindent, és még annál s többet”. Még soha nem voltam ilyen nagy távon folyamatosan útban a látóhatár felé, egy vonal felé minden kivehető menekülési út nélkül, egy vonal felé, ami jobbra és balra tekintve is

végtelenül meghosszabbítható, és a visszapiillantó tükrében újra meg újra összezárult mögöttem.

A zsinóregyenes út – hiányosan aszfaltozott, záróvonal és útpadkák, az útszélek jelzése, közlekedési táblák nélkül – persze időnként keresztülment egy-egy falun, elhaladt a közúti rendőrség egy-egy magányos őrbódéja vagy a ritkaságszámba menő benzinkutak némelyike mellett, de egészében véve valóban szabad utam volt, órákon át nem jött se kanyar, se kereszteződés, a tekintet nem ütközött semmiféle akadályba, és egyre-másra olyan érzésem volt, mintha teletömött autóm felemelkedett volna az országútról, és akárcsak Gogol trojkája annak idején, láthatatlan utakon, a levegőben suhanna tovább.

Mivel hosszú útszakaszokon át nem bukkantak fel a látóteremben se épületek, se fák, se emberek, egy idő múlva eltoldtak és eltűntek a térbeli arányok – én magam voltam meg az autó, amelynek árnyéka elemvetődött, az egyedüli kiemelkedés a végtelenül elnyúló síkságból, és ettől önkéntelenül is minden dolgok mércéje lett. Rendkívül kellemetlen, furcsa érzés volt, ebben az üres térben kitaratni, kiszállni, kinyújtózni, és felváltva hol óriási nagyok, hol icpicinek érezni magam, amint ott állok egyenesen ennek a beláthatatlan síkságnak a közepén, amely köröskörül közvetlenül az éggel ért össze, ott álva a kilométerenként felszántott fekete földsávok mentén, amit itt-ott különös idegenséggel – mintha egy repülőgépek ablakából – mélyen alattam elterülőnek véltem észlelni, mint hatalmas végtelen hegyvonulatot, ez egy olyan elidegenítő effektus volt, ami hirtelen azt is megvilágította előttem, miért nincs az oroszoknak egyetlen szavuk a „tájra”, és miért beszélnek helyette inkább a „földről”, a „rögről” és a „természetről”.

Benne állni ebben a tágasságban még egyáltalán nem jelentette annak a bizonyosságát vagy akárcsak a pusztát átérzését, hogy a közepén volnék, és ezekben a pillanatokban vált először világossá számomra, hogy egy világ mérce, viszonyítás, egy közép kijelölése nélkül nem is létezhet, hacsak nem leszek én magam ez a közép, azzal, hogy saját magamat teszem meg ennek a világnak az egyetlen, végső soron az abszolút mértékévé.

Ennek az eszelős önértékelésnek néhány pillanata személyes és nyilván antropológiai alapélményemmé vált, nevezetesen mint egyáltalában a világban való emberi lét excentrikusságának ez a megtapasztalása. Még jó, hogy Szmolenszktől keletre a falvak, a városok és gyárak megint gyakoribbakká váltak az utamon, és a forgalom észrevehetően sűrűbb lett, hogy tehát megint voltak viszonyítási lehetőségek, amik az emberi mértéket és egy átfoghatatlan léttér mértékeltenségét egyaránt relativizálták.

Az orosz lélek és az orosz föld tágassága

Az „átfoghatatlan”, „határtalannak” tűnő orosz tér konceptualizálása nyelvi, pszichikai, szociális és mitopoétikai síkon egyaránt végbemegy, és sokszorosan összefonódik az út ennek megfelelő fogalmaival – mint például a „történelem útjának” fogalma, az orosz „különút” koncepciója, az „organikus út” fogalma, az „életút”, vagy az irány és cél nélküli, a végtelen térrel egybeeső behavazott út.

Az *orosz élet története* című nagyhatású művében 1876–79-ből Ivan Szabelin orosz etnográfus és folklorista markánsan ábrázolta az orosz természetet, az orosz táj tágasságát, ennek egyszerre felemelő és nyomasztó

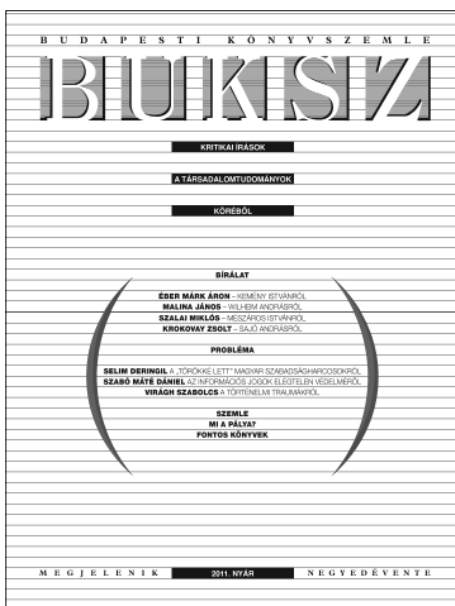
egyhangúságát: „Ami a mi sík vidékünkben különösen meglepő, az ezt övező rendíthetetlen nyugalom mozdulatlanság mindenben, minden tekintetben: a levegőben és a vizek folyásában, az erdők és a mezők körvonalában, minden egyes falusi épület megformálásában, minden színben és árnyalatban, ami földünk egész lényegiségét övezi. Olyan, mintha itt minden valami ismeretlenre várna, nagy, mélyeséges álomba merült volna, amiből nem lehet felébreszteni. Magától értetődik, hogy a tájnak ezt a jellegét mindenekelőtt az a mérhetetlen nagy tér határozza meg, a határtalan síkság, amelynek tompa egyformaságát nem törli meg semmi – sem a természetben, sem a települések jellegében. Rádásul országunk kis lélekszámú és szétszórt népessége miatt mindig is pusztaságra hasonlított a leginkább. Az emberi települések az erdős vidékeken mindig valahol az erdők mögött rejtőznek; a sztyeppés területeken a vízhez minél közelebb fekszenek, a sztyeppe felől nem látszó mélyedésekben. Ezért van az utazónak, aki az erdőten sztyeppén vagy a végtelen erdőségeken át járja be keresztül-kasul ezt a sík vidéket, szüntelenül az az érzése, hogy ez az óriási térség valójában hatalmas pusztaság”.

Az orosz tájnak ez a tágassága nyilvánvaló kontrasztban áll Nyugat-Európa térbeli szűköségével, területének felparcellázottságával. Az oroszok számára a hazai tér élménye, feltárulása eleve a „nagyobb szabadság érzésével” kapcsolódik össze, és ezzel politikai és etikai dimenziót is kap: orosz szemmel ez olyan szabadság, ami arra csábítja az embert, hogy beleveessen, világgá menjen, és mindenről megfeledkezzen, ami a tegnaphoz és a holnaphoz köti, a munkájához, a családjához, az otthonához. Ahogy a tér szűk volta miatt Nyugat-Európában az ember tekintete és az akarata is mindig újra akadályokba ütközik (hegyekbe, keskeny, de mély folyókba és tavakba meg hasonlókba), ott „nem tehet egy lépést se, hogy ne ütközzön valamilyen törvénybe” – ez olyan életérzés, amely teljesen ellentétes az orosz tágasság „nagyobb szabadságával”.

Hogy az oroszok mentalitását „az állam korlátlanága” és „az orosz mezők határtalansága” egyaránt formálta, azt Nyikolaj Bergyajev orosz filozófiai író különbözőképpen hangsúlyozta; meg volt győződve arról, hogy a térbeli tágasság nemcsak felszabadító hatású lehet, hanem nagyon nyomasztó is, ha nem éppen bénító, szolgásgába hajtó az orosz lakosság nagyrészére, a parasztságra nézve: „Az orosz lélek belerokkant a tágasságba, képtelen határokat látni, és a kontúroknak ez a hiánya nem felszabadítóan, hanem kényszerítően hat rá. Így aztán az orosz emberek szellemi energiája befelé fordult, a meditáció, a lelkiek felé, nem tudott a történelem felé fordulni, ami mindig formaadást jelentene, utat, ami határokat jelöl ki... Tágas az orosz ember lelke, tágas, mint az orosz föld, az orosz mezők. A szláv káosz tombol benne. Az orosz tér határtalansága az orosz embertől nem járult hozzá az önfegyelem és a kezdeményezőkétség kialakulásához – feloldódott ezekben a terekben. És ez nem a külső, hanem a belső sorsa volt az orosz népnek, mert minden, ami külső, az végső soron csak a belsőt szimbolizálja.”

Bergyajev szilárdan meg van győződve arról, hogy a geográfia nemcsak „fontos tényezője az orosz történelemnek”, de „az orosz lélek földrajzáként” is megvan mindig a szerepe és jelentősége, és önironikusan jegyzi meg, hogy Oroszországban a természet sokszor fölébe kerekedett az emberi vonatkozásoknak, bármennyire az volna is az ember rendeltetése, hogy uralkodjék a természet felett.

BERGYAJEV,
Nyikolaj
Az ember
rabságáról és
szabadságáról
Európa, 1997

BENCZE ZOLTÁN

Félbe maradt modernizációs kísérlet – a pécsi EKF

TAKÁTS József
Az újrarendelt
város – EKF-iratok
Publikon, 2011

SOMLYÓDI Nóra
A Balkán kapujában?
Kalligram, 2011

(PÉCS) – Az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) program már hosszú ideje sokkal több, mint egy eseménysorozat, ahol a szervező ország lehetőséget kap nemzeti kultúrája európai reprezentálására. A 2010-es EKF magyarországi megrendezésének jogáért kiírt pályázat is azt várta a kandidatek városoktól, hogy saját kulturális teljesítményeik megújítására koncentrálnak programjaik tervezése során. Pécsen komolyan vették a lehetőséget, és jó házi feladatot készítettek. Pályázatuk különlegessége abban állt, hogy a kulturális megújulás programját egy komplex városfejlesztési koncepció keretei között fogalmazták meg. Ennek köszönhetően, a rendszerváltás óta először, olyan nagyszabású városvízió született Pécsen, amely régóta esedékes modernizációs célok megvalósítását helyezte előtérbe. Nehéz lenne azt állítani, hogy éppen időben, hiszen Pécs az elmúlt évtizedekben termelőiparra mellett lakosságának 10%-át és a város fiatal értelmiségének nagy részét is elvesztette. Az úgynevezett kultúraalapú városfejlesztés programja a rendszerváltás óta az első olyan koncepció, amely alternatívát kínált az egyre mélyülő gazdasági válság megállítására érdekében.

A kulturális városfejlesztés szempontjai szerint a város gazdasági versenyképességének megerősítése kiemelt jelentőséggel bír, amelyet öt nagy beruházás terve tett volna teljessé. A tervek között három jól értelmezhető cél bontakozott ki. Első helyen szerepelt a város rossz állapotban lévő fizikai környezetének javítása. A köztér- revitalizációs program az épített környezet minőségének fejlesztését és a városi terek közösségi birtokbavételét célozta meg. Másodsorban az EKF beruházásai a kulturális és művészeti szolgáltatások alapvető infrastruktúrájának fejlesztését célozták: új hangversenyterem, regionális könyvtár, múzeum és kulturális negyed építését tervezték. A jelentős városépítészeti hatással bíró beruházások egy kivételével megvalósultak. Harmadrészt pedig az EKF-évad eseménysorozatában elsősorban olyan produkciók kaptak volna támogatást, amelyek segítik a város kreatív osztályának megerősítését, és hozzájárulnak a helyi kezdeményezések fejlődéséhez. A kijelölt prioritások között egy előremutató városszervezési irányvonalai bontakoztak ki, amely az épített környezet és a kulturális infrastruktúra fejlesztését gazdaságélénkítési eszköznek tekintette. A prioritások kidolgozása után a programok megvalósítása már korántsem bizonyult kézenfekvőnek. Az eredeti városfejlesztési koncepciót civil szakértők találták ki, de a programok kidolgozását már a város- és a nagypolitika megszokott kultúrája, illetve a közigazgatás rutinja mozgatta. A zavaros előkészítési folyamatok közepette a kitűzött célok sokszor csak felemás módon valósulhattak meg.

A hét és fél milliárd forint értékű köztér-átalakítás során megfeledeztek a társadalmi funkciók fejlesztéséről. A rövid idő alatt végrehajtott beavatkozások tervezése során nem kérdezték meg a város lakóit. Nekik készült valami, de nélkülük. Annak ellenére, hogy a pécsi köztér- revitalizációs program határozott fejlődést eredményezett a városi tér közösségi hasznosulása szempontjából, a lakók ugyanúgy nem vehették ki részüket környezetük alakításából, ahogy az elmúlt 50 évben sem volt erre lehetőségük. A revitalizációs program inkább csak a fizikai környezet rekonstrukciójára korlátozódott, és nem tudott jelentősen hozzájárulni a társadalmi nyilvánosság és a részvétel kultúrájának fejlesztéséhez.

Az öt nagy beruházás közül végül csak az új múzeum épületéről mondott le a város, a Zsolnay Kulturális Negyed építése viszont még ma sem fejeződött be, és hasznosításával kapcsolatban sok a bizonytalanság. A tavaly szeptemberben átadott Regionális Könyvtár és Tudásközpont, illetve a decemberben megnyílt koncert- és konferenciaközpont viszont alkalmasak arra, hogy egy kulturális gazdaság alapillérei legyenek. Természetesen az EKF-évvadban kifejtett hatásokról nehéz lenne beszámolni, a velük szemben érvényesíthető elvárások azonban messze túlmutatnak a programév lebonyolításán. Bizonyos, hogy megfelelő menedzsmenttel és finanszírozással komoly előrelépést eredményezhetnek a város zenei és közművelődési életében.

Annak ellenére, hogy a beruházások egy része valóban a jövőt szolgáló infrastruktúrákat teremtette meg, nehéz a gazdasági kibontakozás folyamatait felismerni Pécsen. Az eltelt 4-5 évben nem készült olyan hosszú távú városi stratégia, amely elhelyezte volna a 34 milliárdnyi befektetést egy távlati terv részeként, és biztosítaná a beruházások hasznosulását. Úgy tűnik, hogy az önkormányzat éppen kihátrálni készül a kulturális városfejlesztés programja mögött, és a fejlesztési tervek megrekednek a központi pályázati források lehívását szolgáló jelszavak szintjén.

A 2010-es programév izgalmas pezsgést és nemzetközi produkciók nagyszámú jelenlétét eredményezte Pécsen, de az események áradata jelentős hangsúlyok és irányt mutató tendenciák nélkül zajlott le. A priori

tások ellenére, a helyi kezdeményezések támogatása helyett, a kulturális programok nagy részét egy állami szervező iroda, a Hungarofest bonyolította le. A civil kezdeményezések viszonylag strukturálatlanul és alacsony támogatással valósultak meg, és a megkezdett projektek utógondozása is elmaradt. A kulturális évad inkább hasonlított valamilyen városmarketingre vagy promóciós akciósorozatra, mintsem egy fejlesztési folyamat nyitányára. A 1,7 milliárd forintnyi kulturális esemény lebonyolítása sem volt elegendő az elmúlt 4 év alatt arra, hogy a helyi alkotói közösségek és kulturális ágazatok közül akár csak egy is fejlődésnek induljon. A kulturális szolgáltatások területén sem találunk példát pécsi illetékességű cégek megerősödésére. Az úgynevezett kreatív osztály társadalmi és gazdasági kapcsolatai semmit sem változtak, és az újonnan létesülő kulturális intézmények a régi struktúra szerint szerveződnek meg.

A regresszió két évtizede után a nagyszabású tervek felülértékelték a reményt Pécsen. Az eredeti pályázatában megfogalmazott kulturális politika szellemisége egyfajta közös ügygét tette az EKF-et az értelmiség számára. A felkészülési időszak kezdetén megélnékültek a város jövőjéről szóló diskurzusok. Ma, az eseményeket követően, a város kreatív közösségei mellőzöttek és csalódottnak érzik magukat. Néhány bizakodó év után a jövőt vizionáló beszélgetések újra átadják helyüket a túlélés taktikai megfontolásainak. Szakmai diskurzusok nem zajlanak, és a hivatalos kommunikáció kizárólag sikertörténetek mentén tárgyalja az EKF-sztorit. A jövőről szóló tervek vagy a kibontakozás víziói lassan tabutémává válnak, helyette az új intézmények fenntartási nehézségei és az adóssággállomány megfigyelése a leggyakoribb hivatkozási alap Pécsen.

A Német Nyelvű Kultúra Hete '11

2011. november 7–12.

ELTE BTK Germanisztikai Intézet

(1088 Budapest, Rákóczi út 5.)

Fókuszban: Kleist és a német irodalom

Svájci nap: november 8-án

- Vendéglelőadó: Helen Christen a freiburgi egyetem tanára
- Előadás a svájci nyelvek aktuális helyzetéről
- A német kisebbségek napja
- Az osztrák kultúra napja

- kiállítások • multimédia-előadások • filmvetítés
- tudományos előadások • könyvbemutatók
- fiatal germanisták találkozója

WWW.BTK.ELTE.HU

375
E.L.T.E

SZERZŐK, FORRÁSOK

BATÁR ATTILA - (1925) építész, művészeti író, Párizsban él
BENCZE ZOLTÁN - (1969) építész, építészeti szakíró a pécsi ECHO folyóirat szerkesztő rovatvezetője, 2010-ben az *Építészet és kontextus* c. építészeti és művészeti programsorozat elindítója volt
BENVENUTO, SERGIO - (1948) olasz pszichológus, esszéista, a *European Journal for Psychoanalysis* főszerkesztője
CAMENISCH, ARNO - (1978) svájci író, költő, drámaíró, rétoromán és német nyelven ír, a tavalyi elsőkönyves találkozó svájci résztvevője volt a budapesti könyvfesztiválon
CANTIENI, MONICA - (1965) svájci író, újságíró, a Schöffling & Co. Verlagnál 2011-ben megjelent *Grünschnabel* c. regényéből közlünk egy részletet
CĂRTĂRESCU, MIRCEA - (1956) román író, költő, irodalmár, a 80-as évek nemzedékének irodalmi vezéralakja, *Orbitor* (Vakvilág) c. regénytrilógiája legújabb kötetéből közlünk részletet
ÉBLI GÁBOR - (1970) esztéta, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tanára
FABRI, SANDRINE - (1963) Svájci francia író, *La Béance* c. regényéből közlünk részletet
FOUCAULT, MICHEL - (1926–1984) francia történész, filozófus
GADAMER, HANS-GEORG - (1900–2002) német filozófus, a hermeneutika képviselője
GAHSE, ZSUZSANNA - (1946) magyar származású, Svájcban élő Chamisso-díjas német író, műfordító, több mint húsz kötete jelent meg, Esterházy, Mészöly, Eörsi, Nadas, Rakovszky és más magyar szerzők német fordítója, műfordítói munkásságáért 2010-ben megkapta a Német Nyelvi és Irodalmi Akadémia J. H. Voss-díját.
GARAPON, ANTOINE - (1952) francia jogtudós, írását az *Esprit* c. folyóirat nyomán rövidítve közöljük
GEERTZ, CLIFFORD - (1926–2006) amerikai antropológus, a szimbolikus antropológia képviselője, írása „Stir Crazy” címmel a *New York Review of Books*ban jelent meg először
GOMRINGER, NORA - (1980) svájci-német költő, performance-művész, a bambergi Villa Concordia művészeti ház vezetője
HÁY JÁNOS - (1960) író, költő, drámaíró, esszéista
INGOLD, FELIX PHILIPP - (1942) svájci író, költő, műfordító, szlavista, kultúrpublicista, Baselben született, Zürichben él, orosz kultúrtörténetet tanított a St.Galleni Egyetemen, itt közölt írásai a *perlentaucher.de* és a *Wespennest* c. folyóiratban jelentek meg először
KORNIS MIHÁLY - (1949) író, a Kalligram kiadónál megjelenő beszélgetőkönyvéből közlünk részleteket
KOVAČEVIĆ, IGOR - (1973) délszláv építész, a prágai egyetemen tanult, az ottani Közép-Európai Építészeti Központ alapítója, Prágában él és dolgozik, írását visegrádi folyóiratok „Közép-Európa mint város” c. angol különszáma nyomán közöljük
KREIS, GEORG - (1943) svájci történész, a baseli egyetem tanára
KRISTOF, AGOTA - (1936–2011) magyar származású, franciául publikáló svájci író, idén márciusban Kossuth-díjat kapott, az ekkor készült litera-interjúját rövidítve közöljük
KUCBELOVÁ, KATARINA - (1979) szlovák költő
LATOUR, BRUNO - (1947) francia szociológus, antropológus, tudományfilozófus, írását a német *Lettre* nyomán közöljük
MÉLYI JÓZSEF - (1967) művészeti író, kritikus
MITGUTSCH, ANNA - (1948) osztrák író és irodalmár, hosszú ideig Amerikában élt és tanított

NADJ ABONJI, MELINDA - (1968) Svájcban élő vajdasági magyar származású író, a *Magvető* Kiadónál megjelenő, a Német Könyvdíjat elnyert regényéből közlünk részleteket
NEESER, ANDREAS - (1964) svájci író, Zürichben tanult, Argau mellett él, az ottani irodalom házána vezetője, a Haymon Verlagnál megjelent novelláskötetének egyik darabját közöljük
POMERANCEV, IGOR - (1948) orosz író, költő, 1977 óta emigrációban él, írását a *Wespennest* c. folyóirat nyomán közöljük
RAKUSA, ILMA - (1946) szlovén-magyar származású svájci irodalmár, író, költő, műfordító. Zürichben tanult és tanított szlavisztikát és romanisztikát, fordít francia, orosz, szerb-horvát és magyar nyelvből (Kertész Imre, Nadas Péter műveit). Közel 20 verses és prózakötet szerzője, szerkesztője. 2009-ben megkapta a svájci könyvdíjat.
ROUSSEAU, JEAN-JACQUES - (1712–1778) svájci francia filozófus, író
RÜTIMANN, CHRISTOPH - (1955) svájci képzőművész, Zürichben született, Luzernben tanult, Müllheimben él. 1993-ban ő képviselte Svájcot a Velencei Biennalén. 2008-ban életmű-kiállítása volt Bonnban. Az installáció, performansz, grafika, festészet, szobrászat műfaja mellett fotó- és videomunkákat is készít. Legutóbbi munkája, „Velence egy hajóról – Zürich” a zürichi Galerie Mai 36-ban látható.
SCHEIN GÁBOR - (1969) költő, műfordító
SZIGETHY ANNA - (1970) a budapesti Képzőművészeti Egyetem festő szakának elvégzése után az Université Paris 8. – St. Denis képzőművészeti karán szerzett diplomát. Fotó-, videó és installációműveivel már számos kiállításon szerepelt, Budapesten, Berlinben és Párizsban él és dolgozik.
TAKÁTS JÓZSEF - (1962) irodalom- és esztétorténész, a PTE tanára, Pécs nyertes EKF-pályázatának szerzője, az *ELkezdtem* című kiállítás megnyitóján elmondott beszédét közöljük
TAMÁS DÉNES - (1975) esszéista, a csíkszeredai Sapientia Egyetem Kommunikáció Tanszékének tanára
CHRISTINA VIRAGH - (1953) magyar származású svájci író-műfordító, Luzernben nőtt fel, Lausanne-ban tanult, évek óta Rómában él. Számos klasszikus és kortárs magyar író (köztük Nadas, Kertész, Kornis, Krasznahorkai) műveinek német fordítója, több regény és dráma szerzője. Az Amman Verlagnál 2006-ban megjelent *Im April* c. regényéből közlünk részleteket.
ZAHORÁN CSABA - (1977) történész, az MTA Történettudományi Intézet és a Terra Cognita alapítvány munkatársa

Számunk városokról szóló összeállítását a Budapest Bank Budapestért Alapítvány, svájci összeállítását a Pro Helvetia támogatásával valósult meg.

A MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE ALAPÍTVÁNY ALAPÍTÓI ÉS KURATÓRIUMÁNAK TAGJAI:

Bacsó Béla, Esterházy Péter, Fehér Márta, Heller Ágnes, Kertész Imre, Konrad György, Kornis Mihály, Kukorelly Endre, Lengyel Péter, Parti Nagy Lajos, Surányi György

MEGRENDELŐLAP – Megrendelem a Magyar Lettre Internationale című negyedévi folyóiratot ..... példányban

A megrendelő neve: ..... címe: .....

Az előfizetés díja egy évre Magyarországon: 1800 Ft, Európában: 25 EURO, Európán kívül: 38 USD.

A megrendelést a következő címre kérjük küldeni: Jelenkor Kiadó, 7621 Pécs, Munkácsy Mihály u. 30/a,

Telefon: 72 314-782, Telefax: 72 532-047, Web: www.jelenkor.com, E-mail: office@jelenkor.com, lettre@c3.hu

TARTALOM

KÖRNYIS

Kornis Mihályval Révai Gábor beszélget: Hol voltam, hol nem voltam (részletek egy beszélgetőkönyvből) 1

AMERIKA, LONDON, PÁRIZS

Háy János: Small step for a man, giant leap for me 4
Ébli Gábor: Londoni múzeumokról (Free entry) 9
Bruno Latour: A látható, a totalizált és a láthatatlan város (Párizsra zoomolni) 14
Igor Pomerancev: Csernovic (Egy vízbefűlt emlékiratai) 17
Mircea Cărtărescu: Káprázat (regényrészlet) (Kosztai Gabriella ford.) 19
Zahorán Csaba: Városok a magasban 23
Tamás Dénes: Képek egy vasútállomásról 26
Igor Kovačević: Építészek lenni Közép-Európában (Gáti Tibor ford.) 29
Batár Attila: Hervé ars poeticája 31
Takáts József: Menni vagy maradni? (ELkezdet kiállítás megnyitó) 34

AZ ÖTÖDIK SVÁJC

Georg Kreis: Svájc mítosza és mítoszai (Karádi Éva ford.) 36
Arno Camenisch: a forrásnál (Adamik Lajos ford.) 38
Monica Cantieni: Zöldfülü (Kiss Noémi ford.) 40
Christina Viragh: Amikor Röbi Schacher megszökött (Hajós Gabriella ford.) 42
Felix Philipp Ingold: Meghalt a szerző, éljen a szerző? (Karádi Éva ford.) 45
Zsuzsanna Gahse: Hármában (Bonola) 49
Viszonyok (Svájcból Párizsba) 50
Duna-kockák (15-16.) (Schein Gábor fordításai) 50-51
Ilma Rakusa: Melankólia barátnőnk (Tatár Sándor ford.) 52
Andreas Neeser: Ez a rengeteg élet (Hajós Gabriella ford.) 54
Georg Kreis: Svájci pluri- és multikulturalitás (Karádi Éva ford.) 56
Sandrine Fabbri: A tétongó úr (Mihancsik Zsófia ford.) 60
Melinda Nadj Abonji: A Kovács-család (regényrészlet) (Blaschik Éva ford.) 62
Anna Mitgutsch: Az emigrációról (Hajós Gabriella ford.) 64
Agota Kristoffal Szekeres Dóra beszélgetett: Mit írogattam volna ott Svájcban magyarul? (a litera-interjúból) 66

KOMMENTÁROK, VITÁK

Clifford Geertz: Foucault-ról 67
Michel Foucault: Rousseau-ról (Marsó Paula ford.) 70
Jean-Jacques Rousseau: Jegyzetek a sétálókönyvhöz (Marsó Paula ford.) 74
Hans-Georg Gadamer: Mítosz és ész (Szalay Tamás ford.) 76

TUDÓSÍTÁSOK

Antoine Garapon (TUNISZ): Tunéziáról (Mihancsik Zsófia ford.) 78
Sergio Benvenuto (RÓMA): A történelem előreláthatatlanságáról 79
Felix Philipp Ingold (ZÜRICH): Kis esszé a nagy orosz természetről 81
Bencze Zoltán (PÉCS): Pécs – egy félbemaradt modernizációs kísérlet 82

VERSEK

Ilma Rakusa (Tatár Sándor ford.) (53), Zsuzsanna Gahse (Schein Gábor ford.) (50-51), Nora Gomringer (45), Katarina Kucbelová (30) (Szabó T. Anna fordításai), Schein Gábor (41) versei

KÉPEK

Lettre arc+kép: Szigethy Anna képeit (8, 15, 16, 21, 22, 25, 28, 36) bemutatja Mélyi József (36)
Christoph Rütimann videostilljeiből (37, 38, 39, 40, 44, 45, 57, 58, 59, 63, 65)

A borítón Szigethy Anna párizsi fotója

ŐSZI LETTRE-NAPOK

2011. október 1–2. szombat-vasárnap 16 órától

HELVETIA – BUDAPEST TRANSZFER

a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Arno Camensch, Zsuzsanna Gahse, Christina Viragh,
Adamik Lajos, Márton László, Schein Gábor és mások

2011. október 11. kedd 18 órakor

Lettre-bemutató

az Urban Spaces Berlin-Budapest

kiállítás záróeseményeként

a Fogasházban (VII., Akácfa u. 51.)

2011. október 12. szerda 18 órakor

az EurópaPontban (II. Lövőház u. 35.)

Kornis Mihály

2011. november 4. péntek 18 órakor

a pécsi Művészetek Házában

Bencze Zoltán, Halmai Tamás, Háty János,

Patartics Zorán, Takáts József

IMPRESSZUM

MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE Negyedéves európai kulturális folyóirat. A Magyar Lettre Internationale Alapítvány lapja. Kiadja a pécsi Jelenkor Kiadó. Alapította: Antonin J. Liehm és Mihályi Gábor 1991-ben. Szerkeszti: Karádi Éva (felelős szerkesztő). Munkatársak: Csizmadia Katalin, Koronczai Endre, Nemes Krisztián, Szabó Attila. A szerkesztőség postacíme: c/o Európai Kulturális Alapítvány, 1053 Budapest, Egyetem tér 1. Telefon: 212-6748, E-mail: lettre@c3.hu A kiadó postacíme: Jelenkor Kiadó, 7621 Pécs, Munkácsy Mihály u. 30/a, Telefon: 72 314-782, Telefax: 72 532-047, E-mail: office@jelenkor.com. ISSN: 0866-692X. Lapengedély száma: B/KUL/321/90. Nyomdai előkészítés: Katart-Tipografika Bt. Nyomta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft. Pécs. Egy szám ára 900 Ft. Éves előfizetési díja Magyarországon: 1800 Ft, Európában: 25 EURO, Európán kívül: 38 USD. Megrendelhető a kiadó címén és honlapján: www.jelenkor.com A Lettre a neten: www.c3.hu/scripta/lettre, a eurozine netmagazin részeként: www.eurozine.com. E-mail: lettre@c3.hu. Bankszámlaszám alapítványi támogatáshoz: IBAN HU55 1020 0823 2221 9237. Adószám az 1%-os támogatáshoz: 19636168-2-41. Kapható a jobb hírlap- és könyvesboltokban.

PARTNERLAPJAINK

PÁRIZSBAN a LETTRE Internationale. Szerkeszti: A.J. Liehm. Címe: 41, rue Babilot, 75013 Párizs. Telefon: (33.1) 45.65.26.29. Fax: (33.1) 45.65.90.01

RÓMÁBAN a LETTERA Internazionale. Szerkeszti: Federico Coen, A.J. Liehm. Kiadja: Via Trebbia 3, I-00198 Roma. Telefon: +39 0685350230. Fax: 85832702. E-mail: lettera.int@tiscalinet.it. Web: www.letterainternationale.it

MADRIDBAN a LETTRA Internacional. Szerkeszti: A.J. Liehm, Manuel Ortuno Armas. Címe: c/o Editorial Pablo Iglesias. Monte Esquinza 30.E28010 Madrid. Telefon: (34.91) 310.4696, Fax: 319.4585. E-mail: redaccion@fpabloiglesias.es. Web: www.fpabloiglesias.es

BERLINBEN a LETTRE International. Szerkeszti Frank Berberich, A.J. Liehm. Címe: Elisabethhof Portal 3b Erkelenzdam 59/61 D-10999 Berlin. Telefon: (49.30) 30.87.04.62, Fax: (49.30) 283.3128. E-mail: lettre@lettre.de. Web: www.lettre.de

BUKARESTBEN a Lettre Internationale. Szerkeszti: B. Elvin, A.J. Liehm. Címe: Aleea Alexandru 38. s. 1. R-71273 Bukarest. Telefon: +40 1 230 1403. Fax: +40 1 230 7559. E-mail: lettre_internationale@yahoo.com. Web: www.cecol.com/periodicals

SKOPJÉBAN a LETTRE Internationale. Szerkeszti: Nikolas Kostecki, A.J. Liehm. Címe: ul. 11. Oktomvri 2/6-2. 91000 Skopje. Telefon: (389-91) 364 070. Fax: 361 401. E-mail: JVLadova@soros.org.mk

KOPPENHÁGÁBAN a LETTRE Internationale. Szerkeszti: Peter Nielsen. Címe: c/o Mediafabriken, Store Kongensgade 40 E, 3. DK-1264 Kopenhagen. Telefon: +45 33 69 61 28. E-mail: lettre@lettre.dk

Számunk a a Nemzeti Kulturális Alap, a Szabad Sajtó Alapítvány,
a Budapest Bank Budapestért Alapítvány és a Pro Helvetia támogatásával jelenik meg.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

BUDAPEST BANK

swiss arts council
prohelvetia

Közép-Európa mint város?

A Lettre folyóirat és vendégei

2011. november 4-én, pénteken 18 órakor
a pécsi Művészetek Házában (Pécs, Széchenyi tér 7.)
visegrádi folyóirattalálkozó, felolvasás és beszélgetés

közreműködnek a közös lapszám szerzői:
Bencze Zoltán, Házy János, Halmai Tamás, Takáts József
és szerkesztői közül:
Wojciech Przybylski, Artur Celiński, Karádi Éva
a beszélgetést vezeti:
Patartics Zorán (EL/Away, Pécs)

Az Európai Kulturális Alapítvány „Visegrad Visibility” programja keretében
a Nemzetközi Visegrád Alap támogatásával

VISEGRAD IMAGES

Fotókiállítás Julia Baier, Csozó Gabriella és a
Visegrád Visibility Art Group tagjainak (Peter Bartak,
Markéta Bendová, Daša Bertoková, Tomáš Gindl,
Barbora Holubová, Kóti Kata, Magdalena Malińska,
Somogyvári Kata, Chris Spatschek, Szentesi Csaba,
Tuczai Rita, Varró Zsuzsa, Zuzanna Zborilová) képeiből

2011. november 16-án, szerdán 18 órakor
a 2B Galériában (Budapest, IX. Ráday u. 47.)

A kiállítás kurátora: Csizék Gabriella
Megnyitja: Mélyi József és Michal Černý

Megtekinthető: 2011. december 15-ig
Kedd-péntek: 14-18 szombat: 10-14

Az Európai Kulturális Alapítvány „Visegrad Visibility”
és a Lettre Alapítvány „Visegrad Images” programja keretében
a Nemzetközi Visegrád Alap támogatásával

© Christoph Rütimann/pro Litteris Foto: Christoph Hirtler

HELVETIA-BUDAPEST TRANSZFER nemzetközi irodalmi fesztivál

2011. október 1-2, szombat-vasárnap 16 órától
a Petőfi Irodalmi Múzeumban (1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16.)
svájci vendégeink: Arno Camenisch, Zsuzsanna Gahse, Christina Viragh
lapbemutatók, felolvasások és beszélgetések magyar írók és műfordítók közreműködésével

A Lettre folyóirat és a Petőfi Irodalmi Múzeum programja
a Pro Helvetia alapítvány támogatásával

swiss arts council
prohelvetia

 Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra
Embassy of Switzerland in Hungary

Lettre
INTERNATIONALE

JK iadó
elenkor

nka
Nemzeti Kulturális Alap

eurozine

swiss arts council
prohelvetia

 BUDAPEST BANK

900Ft

 82